

Fra indsigt til forandring

Et indblik i en arkitekturantropologisk praksis

Af Johanne Mose Krämer Entwistle & Mia Kruse Rasmussen

Evnen og viljen til at dekonstruere og stille nysgerrige spørgsmål, for at forstå hvordan verden hænger sammen for forskellige mennesker, er en af antropologiens største styrker. Men måske kan vi gøre en større forskel i verden ved at turde at gå skridtet videre og vove vores bud på, hvordan vi kan arbejde med potentielle fremtider? I artiklen giver vi indblik i, hvordan vi omsætter kvalitativ indsigt og forståelse til positive forandringer ved at indgå i tæt samarbejde med arkitekter om at konstruere verden på en ny og meningsfuld måde.

Arkitektur(antropologi) som katalysator for forandring

Mange antropologer har fundet vej til antropologien med et ønske om at gøre en forskel i verden, men for en del bliver virkelysten udfordret på et studie, hvor dekonstruktion og relativisme er i højsædet. Vi bliver så toptrænede i at dekonstruere verden, at det kan være svært at se, hvordan man kan bevæge sig ud over kritisk refleksion og komme med bud på mulige løsninger. For alt er jo relativt...

Arkitekterne er derimod uddannet til at skabe, konstruere og tænke i konkrete løsninger. Arkitektbranchen bærer traditionelt set en kulturarv med sig, hvor bygninger anskues som (kunst)værker og arkitekten som den kreative skaber. De opførte bygningsværker ses som færdige slutprodukter. Når nøglerne er overdraget, er arkitektens arbejde gjort!

Selvom ovenstående karakteristik af antropologien og arkitekturen er en forsimpning, der hverken yder fag eller praksis retfærdighed, så er pointen blot, at arkitekturen og antropologien i udgangspunktet har vidt forskellige *raison d'être* som henholdsvis konstruerende og dekonstruerende. Det er samtidig også i denne forskel, at potentialet for samspil mellem de to fagligheder opstår. For mange arkitekter ønsker også at sætte et positivt aftryk på verden og er opmærksomme på, at dette aftryk er afhængigt af, at de forstår den lokale kontekst og de mennesker, der skal bruge byggerierne.

Men hvordan bruger man arkitekturen som strategisk løftestang for at skabe positive forandringer? Og hvad er antropologiens rolle i forhold til at indfri den ambition?

I de senere år er arkitekturantropologien vokset frem som et interdisciplinært forskningsfelt, der positionerer sig i krydsfeltet mellem antropologi og arkitektur og udforsker det dynamiske forhold mellem mennesker og det byggede miljø fra forskellige vinkler. Forskere som Albena Yaneva og initiativer som eksempelvis *Nordic Research Network for Architectural Anthropology*, med Marie Stender som medinitiativtager og projektleder, har været med til at definere feltet og drive den akademiske udvikling.

Selvom arkitekturantropologien er optaget af, hvordan man kan koble til praksis, så er praksisfeltet stadig i sin vorden. Der er ikke den samme systematiske inddragelse af det antropologiske perspektiv i byggebranchen, som man ser det indenfor andre designfelter. Det er muligvis ved at ændre sig i takt med et øget fokus på bæredygtigt byggeri, som fordrer samarbejde på tværs af fagligheder og et øget fokus på samspillet mellem mennesker og bygninger, men der er stadig få eksempler på, hvordan det fungerer i praksis rundt omkring på tegnestuerne.

Vores arbejde som antropologer i arkitektvirksomheden AART kan ses som et eksempel på en spirende arkitekturantropologisk praksis, hvor vi gennem et tæt samarbejde med arkitekterne forsøger at koble det bedste fra de to verdener for at skabe bedre arkitektur. I det følgende introducerer vi vores tilgang og reflekterer over, hvordan antropologiens dekonstruktioner tilbyder arkitekterne de nødvendige byggesten til at konstruere verden på en ny måde, og hvordan vi som antropologer indgår aktivt i en mere fremtidsorienteret og interventionistisk praksis.

En tværfaglig effekttilgang

Hos tegnestuen AART forstås arkitektur som en kraftfuld katalysator – et *middel* – til at opnå en ønsket forandring, fremfor som *målet* i sig selv. Der er altså et fokus på, hvad arkitekturen *gør* fremfor, hvad den *er* og arkitektur forstås dermed som meget mere end form og æstetik.

Det er denne forestilling om, at arkitektur skal designes strategisk for at skabe forandring og effekt, som åbner op for et samarbejde mellem antropologer og arkitekter: Arbejdet med at skabe effektiv arkitektur må nødvendigvis baseres på viden om, hvad der virker, for hvem og under hvilke omstændigheder.

Antropologerne i AART er tilknyttet et tværfagligt *Effektteam*, hvor vi ikke tegner, men understøtter arkitekterne med indsigt og processer med henblik på at kvalificere de enkelte projekter og anvende arkitekturen som løftestang til at opnå de ønskede effekter.

For at lykkes med vores opgaver har vi brug for at forstå vores “informanternes” (arkitekternes) verden og afdække alt fra deres sprog til deres daglige

praksis og behov. I dette arbejde har vi observeret, deltaget og interviewet både formelt og uformelt. Vi er en del af den daglige praksis på tegnestuen og afprøver løbende forskellige tilgange til, hvordan vores antropologiske tilgang til effektarbejdet passer ind i arkitekternes eksisterende praksis.

Evaluering med fokus på praksis

Vores interne afdækning blandt arkitekterne, viste et tydeligt behov for konkret viden om effekten af den arkitektur, som arkitekterne udvikler for deres kunder. Med denne viden er arkitekten bedre klædt på til næste projekt og bedre forberedt til at tage dialogen med bygherrer om til- og fravalg i designprocessen. For at imødekomme dette behov har vi brug for en tilgang, der hjælper os med at analysere og forstå sammenhængen mellem konkrete arkitektoniske virkemidler og forandringer i praksis på både mikro- og makroniveau.

Til dette formål arbejder vi med udgangspunkt i ‘innovativ evaluering’, som beskrevet af Camilla Kølsen & Malene Dinesen i bogen *Innovativ Evaluering*. En ‘innovativ evaluering’ undersøger, hvad der virker, for hvem og under hvilke omstændigheder gennem opstilling og test af forandringsteorier. Forandringsteorierne er systematiske beskrivelser af antagelser om, hvordan og hvorfor en given indsats vil virke. Vi beskriver, hvordan og hvorfor arkitektoniske virkemidler fører til konkrete oplevelser og handlinger hos de mennesker, der møder arkitekturen.

Det er en central pointe i ‘innovativ evaluering’, at effekter altid opstår i relationer mellem aktører og indsatser (her de arkitektoniske virkemidler). Man er derfor nødt til at beskæftige sig med alle led i kæden og inddrage mikro-niveauet og de kontekstuelle aspekter for at kunne sige noget om effekten. I det følgende beskriver vi, ved hjælp af en konkret case, hvordan vi som antropologer arbejder med forandringsteori i vores evalueringer af byggerier.

En antropologisk tilgang til evaluering af byggeri

Nye er en ny by, der er ved at blive bygget nord for Aarhus. Det er Tækker Group, der står bag udviklingen af bydelen. Tækker har en ambition om at skabe en socialt og miljømæssigt bæredygtig by og ni arkitektprojekter svarer på forskellig vis på dette. AART har tegnet 30 enfamiliehuse, samt 2 etagebyggerier i træ. Vores evaluering fokuserer på de 30 boliger og belyser både social, økonomisk og miljømæssig bæredygtighed, men af pladshensyn fremhæves her den sociale bæredygtighed. I denne sammenhæng anskues “fællesskab” blandt beboerne som en primær indikator på social bæredygtighed.

AART har tegnet de 30 boliger, som blandt andet har høje ambitioner om at invitere til fællesskab igennem strategisk brug af arkitektoniske virkemidler både i bygninger og landskab

Vores evalueringer består overordnet set af fem dele:

- Arkitektonisk analyse.
- Forandringsteori og undersøgelsesdesign.
- Dataindsamling.
- Dataanalyse.
- Formidling af indsigter.

Indholdet i de forskellige dele afhænger af selve byggeriet og evalueringens opdrag, fx har vi ofte også fokus på økonomiske effekter. Beskrivelsen af evalueringen af Nye herunder er blot en eksemplificering af vores tilgang til evaluering af byggeri, ikke en generisk beskrivelse.

Arkitektonisk analyse

Evalueringen af Nye blev indledt med en arkitektonisk analyse, hvor antropologerne gennemgik projektet (tegninger og beskrivelser af projektet) og udførte interviews med de ansvarlige arkitekter. Forandringsteori er den bagvedliggende logik for både den indledende analyse og interviewet, hvor der er fokus på at afdække byggeriets formål og intentionerne bag de konkrete arkitektoniske virkemidler. I Nye fokuserede vi blandt andet på

placeringer af vinduer i forhold til både indkig/udkig og indeklima, men også det overordnede koncept for byggeriet, som baserer sig på en deleøkonomisk tilgang, hvor hver enkelt familie kun ejer den sokkel boligen står på, mens de omkringliggende arealer helt op til boligen er fælles. I interviewet fortæller og viser arkitekterne ved hjælp af tegninger og billedmateriale, hvad de har gjort og hvorfor.

Forandringsteori

En efterfølgende analyse omsætter interviewdata til forandringsteorier, der struktureret beskriver arkitekternes hypoteser om sammenhænge mellem 'konkrete arkitektoniske virkemidler', 'konteksten', 'mekanismer', 'brugernes oplevelser', 'brugernes handlinger' samt 'kortsigtede og langsigtede effekter'. I vores evaluering af Nye handlede forandringsteorien fx om, hvordan konkrete arkitektoniske virkemidler som store vinduespartier og transparens ind til boligerne vil medføre, at beboere i Nye oplever, at det er oplagt at vinke til hinanden gennem vinduerne, og at de ser, hvad der foregår på fællesområderne og føler sig inviteret til at deltage. Dette vil medføre, at beboerne interagerer mere med hinanden i dagligdagen, og dermed understøttes et positivt fællesskab i boligområdet. Dette sker, er teorien, fordi beboerne i denne kontekst aktivt har købt ind på fællesskabet ved købet af deres bolig.

Forandringsteorien omsættes herefter til konkrete spørgsmål om både oplevelser og handlinger i en interviewguide og et spørgeskema, samt observationspunkter i en observationsguide, som udgør en semistruktureret ramme for dataindsamlingen.

Dataindsamling

Vi interviewede 10 beboere i deres hjem og fik en rundtur i hjemmet, så vi kunne koble deres fortællinger til de fysiske rammer. Herudover udførte vi korte observationer i området over seks dage. Interviewene er semistrukturerede og åbner dermed op for at udfordre forandringsteoriene, så undersøgelsen ikke kun bliver deduktiv men også induktiv.

Interviews og observationer udgjorde både et datagrundlag i sig selv og kvalificerede det efterfølgende spørgeskema-design. Fx pegede den kvalitative analyse på boligens betydning for beboernes livskvalitet og blandt andet derfor medtog vi konkrete spørgsmål udviklet af VIVE til en national undersøgelse for Realdania om dette.

Vi fik 38 besvarelser på spørgeskemaet, som gav os indsigt i, hvorvidt de tematikker, der var fremkommet i interviews, også havde en bredere relevans blandt beboerne.

Interview med beboer i Nye.

Dataanalyse

Databehandlingen af den kvalitative data er transskriptioner af interviews og udfoldelse af feltnoter. Den indledende kodning er så åben som mulig, og ikke styret af projektets forandringsteorier (hypoteserne), men har derimod til formål at udfordre og udfolde dem. Herefter genbesøges projektets hypoteser, og de indledende empiriske konklusioner holdes op imod forandringsteoriene, som derefter tilpasses og opdateres på baggrund af empirien. Herudover sammenholdes de kvantitative resultater med de kvalitative indsigter, og de to forskellige datasæt bruges til at kvalificere hinanden. Igennem den kvantitative del af undersøgelsen blev vi fx bekræftet i, at den kvalitative indsigt om boligens betydning for livskvalitet var bredt gældende for mange af beboerne.

NYE booster beboernes livskvalitet

I Nye oplever **dobbel**t så mange end danskere generelt, der bor i tilsvarende boligtyper, at deres bolig har stor betydning for deres **livskvalitet**

AART

Vi har benchmarket beboernes besvarelser om sammenhæng mellem deres bolig og livskvalitet op imod en national undersøgelse foretaget af VIVE for Realdania.

Koblingen af kvalitative og kvantitative metoder giver os mulighed for at gå både i dybden og i bredden. Det giver os nogle "tal-svar", som blandt andet gør det muligt at benchmarke vores byggerier op imod andre lignende byggerier og undersøgelser. Anvendelsen af VIVEs spørgsmål om boligens betydning for livskvalitet gør det muligt at benchmarke "vores" byggeri op imod en national undersøgelse. Sammen med de kvalitative indsigter giver sådan en benchmark os en indikation på, hvor godt vores byggeri fungerer i lige netop denne kontekst.

Formidling af indsigter

I formidlingen af evalueringens resultater lægger vi vægt på, hvilke hypoteser, der holdt vand i praksis, og hvilke der ikke gjorde, og vi fokuserer på, hvad vi har lært, som vi ikke i udgangspunktet vidste var vigtigt. Her kunne vi blandt andet konkludere, hvilke arkitektoniske virkemidler, der bidrager

til at understøtte to forskellige typer fællesskab i det specifikke boligbyggeri, samt hvilke kontekstuelle faktorer udover byggeriet, der er afgørende for at fællesskabet fungerer, som det gør. Vi anvender citater som "vidnesbyrd" på de forskellige kvalitative indsigter fra vores interviews og observationer. Vi har herudover søgt at gøre den dybe kvalitative viden mere generaliserbar ved at understøtte de kvalitative indsigter med kvantitative resultater.

Vores erfaring er, at når vi rammer en formidlingsform, som vi selv eller vores arkitektkolleger kan anvende direkte i kommunikationen med designteamet eller en ny bygherre, så bliver vores indsigter fra evalueringerne omsat til konkrete løsninger i nye projekter. Den viden, vi skaber, udvikler sig løbende i tilpasningen til nye projektsammenhænge. Indsigterne fra Nye er eksempelvis omsat til en grafisk folder med resultaterne af evalueringen, visuelle powerpoint-oplæg i forbindelse med opstart af nye projekter samt mundtlig og skriftlig rådgivning undervejs i projekterne. Helt konkret har indsigterne fra vores evaluering af Nye dermed kvalificeret designet af flere fællesskabende boforms-projekter.

Fra indsigt til forandring?

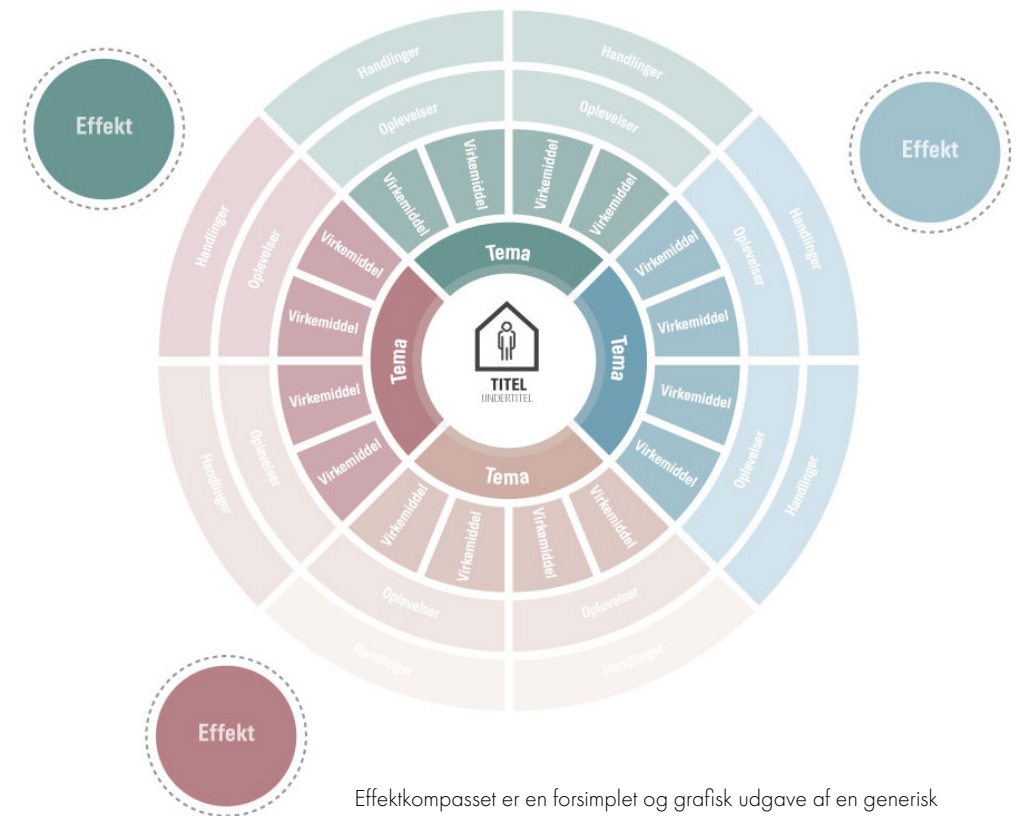
Antropologerne hos AART kommer ikke med svarene på, hvad de arkitektoniske løsninger konkret skal være. Det kræver dygtige arkitekter at komme frem til bæredygtige arkitektoniske løsninger. Kunsten er at balancere de forskellige typer af viden og få skabt et rum, hvor vi som antropologer kan udfordre og kvalificere arkitekternes eksisterende erfaringer og i fællesskab nå frem til nye løsninger. Den friktion, der opstår i mødet mellem de forskellige tilgange, skaber nye lag af indsigter og højner kvaliteten af vores arbejde med at skabe bedre og mere bæredygtigt byggeri.

På sin vis kan vi dermed sætte flueben ved at have bidraget til forandring, hvor vi ikke blot dekonstruerer, men også bidrager til konstruktionen af fremtidens byggede miljø og dermed fællesskaber i tilfældet af Nye. Men én ting er at kvalificere nye projekter, noget andet er grundlæggende at ændre arkitekternes måde at arbejde med arkitektur på. Ikke forstået på den måde, at de også skal være antropologer og lave evalueringerne selv, men nærmere, at vi arbejder strategisk med at styrke det, Camilla Kølsen og Malene Dinesen kalder 'evalueringskapaciteten' i vores virksomhed.

Vores evalueringer tydeliggør nemlig et uudnyttet potentiale i forhold til at lykkes med at skabe effektiv arkitektur: Arkitekterne skal fra start være knivskarpe på, hvilke konkrete effekter, de søger at skabe igennem arkitekturen. Denne opsætning af mål er utrolig vigtig, hvis man skal lave en brugbar evaluering efterfølgende. Men pointen med målene og denne måde at tænke i effekt helt fra start handler meget mere om at skabe kvalitet og effekt i sidste ende, ved at ekspliciterer, kvalificere og fastholde intentionerne hele vejen gennem projektet.

Derfor arbejder vi med forandringsteorier allerede i starten af projekterne. Det hjælper os med at udfordre arkitekternes og projekternes antagelser om effektsammenhænge og skaber en mulighed for at introducere de kontekstuelle elementer og sætte fokus på de mekanismer, der påvirker effekterne. Herved oplever vi, at arkitekterne ser deres løsninger i et nyt lys og kritisk forholder sig til, om deres designvalg er korrekte i forhold til at opnå de ønskede effekter i den konkrete sammenhæng.

For os handler det således om at implementere tankegangen omkring effekt og forandringsteori fra start til slut i projekterne. Men vi er kun to antropologer, og der er mange projekter, så det kræver, at forandringsteori ikke kun bliver antropologernes værktøj, men også arkitekternes. Og ligesom det har været tilfældet med indsigterne fra vores evalueringer, så kræver denne implementering, at vores tilgang gøres håndgribelig med værktøjer, der fremstår grafisk inviterende. Vi har derfor i samarbejde virksomhedens arkitekter og ingeniører udviklet en grafisk, forsimplet og generisk udgave af en forandringsteori, som vi kalder Effektkompasset.

Effektkompasset er en forsimplet og grafisk udgave af en generisk skabelon til forandringsteori, som anvendes af både antropologer og arkitekter i AART for at kvalitetssikre projekter fra start til slut med et fokus på effekt.

Effektkompasset viser sammenhænge mellem det konkrete projekts tematiske fokusområder, konkrete virkemidler, oplevelser, handlinger og effekter/indikatorer på effekter. For hvert projekt udarbejdes et effektkompas, som bruges igennem hele projektets levetid fra udvikling, over opførelse, ibrugtagning og til evaluering. Formålet er at kvalitetssikre projekterne, ved fra start at eksplicitere og derved forholde sig kritisk til forandringsteorien og herefter let kunne formidle den til kolleger og kunder løbende i projektet med forskellige formål. Efter den afsluttende evaluering formidles projektets effekter gennem et opdateret effektkompas udfyldt med konkret viden om sammenhænge mellem arkitektur, mennesker og effekt.

Implementeringen af AARTs Effektkompas er *work in progress*, men tilgangen vækker nu genklang hos arkitekterne på en helt anden måde, end det var tilfældet uden det konkrete grafiske værktøj. Der er flere eksempler på, at arkitekter i virksomheden, der ikke tidligere har arbejdet med forandringsteori, har mod på selv at anvende værktøjet i deres projekter uden assistance fra antropologerne, hvilket der ellers indledningsvist lægges op til.

Udviklingen og implementeringen af Effektkompasset er et godt eksempel på, hvordan vi som antropologer kan være forandringsagenter ind i den kontekst vi arbejder i – ikke kun med den viden, vi bidrager med til konkrete projekter, men forandring på et mere strategisk niveau i forhold til, hvordan man overhovedet forstår og arbejder med projekterne. Den forandringsproces og introduktion af nye praksisser på organisationsniveau hjælpes på vej af en antropologisk nysgerrighed og ydmyghed i forhold til eksisterende “konkurrerende” praksisser og værdier i virksomheden. Forandringen kræver også, at vi fastholder den antropologiske insider/outsider position, som vi kender fra det klassiske feltarbejde, fordi vi både skal agere ind i virksomheden, som en integreret del af projekt-teams, og samtidig kunne betragte virksomheden og vores kolleger lidt udefra for at kunne identificere, hvor og hvordan vi bedst sætter ind for at lykkes med den store forandring. Den forandring, som ikke kun sker som nålestik ned i de enkelte projekter, men som en grundlæggende forandring i vores tilgang til projekterne fra start til slut. Den forandring, som i sidste ende kan bidrage til en bæredygtig omstilling af byggebranchen, fordi vi dermed kvalificerer, hvordan vores byggerier vil skabe de ønskede effekter – ikke blot på tegnebrættet, men også ude i virkeligheden i samspil med de mennesker, der skal bo, lære og arbejde i dem.

Forslag til videre læsning

Skov Dinesen, M & Kølsen de Wit, C. (2013). *Essensen af innovativ evaluering*. 1. udgave. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.

Stender, M., Bech-Danielsen, C., & Hagen, A.L., Eds (2021). *Architectural Anthropology: Exploring Lived Space*. (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003094142>

<https://aart.dk/effekt/nye-boosters-beboernes-livskvalitet>

Om forfatterne

Mia Kruse Rasmussen er uddannet cand.mag. i antropologi ved Aarhus Universitet i 2010 og ansat som ErhvervsPhD-forsker på tegnestuen AART. Mia har siden 2010 arbejdet med anvendelsesorienteret forskning, blandt andet om samspillet mellem mennesker og det byggede miljø. I sit forskningsprojekt, *Social Commissioning*, undersøger hun hvordan man kan understøtte ibrugtagningen af bygninger for derigennem at forløse deres potentialer yderligere.

Johanne Mose Krämer Entwistle er uddannet cand.mag. i antropologi ved Aarhus Universitet i 2008 og ansat som effektchef på tegnestuen AART. Her er hun leder for AARTs tværfaglige effektteam, herunder tre PhD-forskere. Johanne har siden 2008 arbejdet med anvendelsesorienteret forskning blandt andet om samspillet mellem mennesker og det byggede miljø.